

ITTZÉS MIHÁLY
EL-HÁRY-TÁS

Néhány gondolat a Millenáris Teátrum előadása után¹

Közreadta: Ittzés Kata

Ahhoz aligha férhet kétség, hogy *Kodály Zoltán* Hány János című daljátéka nem hiányozhat a magyar színpadokról. Az természetes, hogy az Operaháznak szinte állandó repertoárdarabja, de hol itt, hol ott, hol hivatásosok, hol műkedvelők, esetleg gyerekek előadásában is gyakran felcsendülnek a dalok, melyekről a társszerző symphoneta szerényen így nyilatkozott az 1926-os bemutató alkalmával: „[...] tudom, hogy jók a szereplők dalai. Egytől-egyig a néphagyományból valók [...] Minden egyéni líránál alkalmasabbak arra, hogy 'lírai hitel' erejével hassanak a szereplők ajkán. Gyöngyszemek, csak a foglalatuk enyém. Igyekeztem, hogy méltó legyen hozzájuk.”

Ma már mindenki, aki egyszer is találkozott a *Hány Jánossal*, tudja, hogy a zeneszerzői „igyekezet” a műfaj zenei remekét hozta létre, amely felemelte, kiteljesítette a népdalokat, s a hozzájuk csatolt hangszeres tételekkel, melyek részben feldolgozások, részben pedig az önálló invenció termékei, nemcsak nekünk kedves művet, de legalább zenekari szvit-„kivonatában” világszerte ismert és kedvelt alkotást eredményezett.

Az imént kiemeltük, hogy a műfaj zenei remekéként ismerjük, értékeljük Kodály Hány-ját. De hogy állunk a prózai résszel? Sőt, még egy alapvetőbb kérdés tolakszik előtérbe: egyáltalán mi is a darab műfaja? Népszínmű, megnemesítve? Magyar „Singspiel” vagy népdal-operett? Azért mégis az a legjobb, ha a legáltalánosabbal illetjük: *daljáték*. Manapság szeretjük amúgy nemesen szórakoztató darabnak látni. Olyannak, amely az ifjúsági előadások formájában érzi legjobban magát. Pedig hát nem kell túlságosan belenézni, hogy lássuk: ennél sokkal több. *Nádasdy Kálmán*, a Kodály színpad nagy értője, ezt mondta, írta róla egy negyed század után is emlékezetes kecskeméti előadásában: „Kodály Hányjának sok titka van. Ez a daljáték – akárcsak névadó hőse – *fortélyos mű*.” S ennek *fortélyosság*nak újra meg újra próbálnak a művészek, mindenekelőtt a *rendező*k a nyitjára rájönni.

Nem tudok ötleteket adni ahhoz, hogy egy egyszer s mindenkorra érvényes megoldás szülessen a színpadon, de hogy mit ne csináljanak a színpad mesterei, arra lesz a továbbiakban néhány szavam. Nádasdy mindenesetre történelmi parabolát (is) látott benne. S bár szinte kizárólag úgy beszélt róla,

---

¹ MKT Hírei 2001/3, 34-38

mint Kodály művéről, épp rá hivatkozva szolgáltatott igazságot a társszerzőknek, mondván: „Nem győzöm hangsúlyozni, hogy Kodály az első perctől kezdve vállalta az egész Háryt: vagyis a daljáték minden összetevőjét. Tehát a dialógusokat, verseket, a díszletek és jelmezek stílusát.” Igen, de az még csak a bemutató előadás volt, a legelső sorozat, s abból is, amit végül – valószínűleg épp a történelmi háttér realitása miatt – oda nem illőnek talált, a sárkánytáncos világvégi jelenetet (Paulini nagy bánatára) kihagyatta. Még a zeneszerző életében számos új produkció, új rendezés került színpadra, s akik láthattuk még/már a negyven év előtti attrakciót (a zeneszerző 80. születésnapja táján), szívesen emlékszünk vissza egy olyan előadásra, mely – Nádasy Kálmánnak a műre vonatkozó kifejezését kölcsön véve – megteremtette „a keverékből az élő vegyületet”.

Nem idézhetjük itt Nádasy remek és szerteágazó, műfajilag talán rapszodiának nevezhető eszme-futtatását. Helyette azt mondjuk: legalább is ajánlott, ha nem éppen kötelező olvasmánya kell, hogy legyen mindenkinek, aki bármilyen minőségben a Háry közelébe akar férközni. (Megjelent a Kodály Intézet Évkönyve című kiadványban 1982-ben.)

Manapság, a „rendezői színház” (ma már talán múló) divatja idején szinte mindenféle értelmezés, aktualizálás, sőt belemagyarázás elfogadott, még ha olykor ellenérzést, sőt megbotráncozást vált is ki a kritikusokból s még inkább a közönségből. Hogy a Háry Jánosban – cselekményének korhoz kötöttsége ellenére – megvan ennek a lehetősége, arra is éppen a kiváló operarendező mutatott rá: „[...] az első magyar népdal az Operaház színpadán, amely nem távoli kórusban zümmögve, hanem személyesen, agresszíven nótázva szólt, Örzse átka volt. Átok az első világháború felidézőire, bűnöseire, hiénáira:

*Sej, verd meg Isten, aki ezt csinálta,
De még jobban, aki ezt kitalálta!*

[...] 1926-ban még vészesen időszerű volt ez a dal, hiszen a ’háború csinálói’ közül sokan akkor is ott pompáztak az Opera nézőterén...”

A technika lehetővé tette, hogy a színházban, a Millenáris Teátrumában, ez az „áthallás” képi megjelenítést kapjon, figyelmünket némiképp elvonva a színpadról: egyes jelenetek alatt a stilizált realizmussal játéktérül állított falusi csárda nádtetejére vetítve mindkét világháborút megidéző dokumentum filmrészletek tárgyiasították, szuronyrohammal és légitámadással, ami a néző szegényes fantáziájában (?) fel sem merült esetleg, s nem lévén film a Napoleon-i háborúk idejéből, azt úgysem lehetett mozgóképen elénk

varázsolni... De ez a rendezői megoldás, „trükk” máshol is teret kapott elénk idézve a Hány honvágyát megtestesítő hazai tájat, s a „leckefelmondási” jelenetben, a kis hercegek nemcsak Hány bácsinak dalolták el az *Á, bé, cé, dé* nótát, hanem magának Kodály tanár úrnak is, aki a „mennyei” vetítő révén megjelent budapesti és kecskeméti iskolások körében a nádtető halovány látomásában. Nem hiszem, hogy ilyen – kissé talán szájbarágós – asszociációk direktségével jutunk közelebb a mű örökérvényűségéhez, időtlenségéhez.

Nem céлом, hogy „szabályos” kritikát fogalmazzak meg a 2001. október 2-i előadásról (a műsorfüzet szerint a darab még egyszer, 3-án került színre). Az eddigiekből is kitűnhetett, hogy inkább néhány általános gondolat, a darab problematikájára, illetve a szóban forgó produkció koncepciójára vonatkozó észrevétel megfogalmazására teszek kísérletet.

Már felvettem a szöveg kérdését. Kiseb beavatkozást a mostani előadás előkészítői is végeztek, de a lényeg maradt. S ez utóbbi tény, épp Kodály Nádasdy-idézte viszonyulása alapján, helyénvaló. Ha vannak, lehetnek is fenntartásaink Paulini Béla és Harsányi Zsolt prózai, illetve verses szövegeinek színvonalát illetően, tartok tőle, hogy gyökeres átdolgozás vagy „lecserélés” sem vezetne teljes sikerhez. Ezúttal lényegesebb volt, s számomra egyértelműen vitatható, hogy „belenyúltak” a zenébe. Egyfelől ugyan annak örülhettünk, hogy az *I. kaland* némajátékai közül legalább az *Öregasszony* jelenettrészét visszaillesztették, illetve elhangzott mind *Ebelasztin* (Hagyj békét viaskodó, ó), mind pedig *Napóleon* siránkozó dala (Ó, te vén sülülü). Másfelől sajnálatos és érthetetlen, hogy a rutén lányok kara „elveszett”. A *IV. kaland záró karának* elhagyása arról tanúskodott, hogy nem vállalta föl *Selmeczi György* karmester-rendező a zenébe (és szövegbe) fogalmazott alkotói koncepciót teljes egészében. Nádasdy Kálmán így írt erről a jelenetről:

„Hány a mű végén a felkínált *hősi pálya* csábító lehetősége helyett a *hazatérést* választja. Ezért feleli a veszélyes valóságra javíthatatlan álmodozóként:

*Áldd meg Isten császár fölségét,
Ne sanyargassa magyar népét.*

Mire a császári udvar ’meghatódik’, megszelídül, és a korálok, motetták stílusában sajnálni kezdi Hány népét:

Szegény, derék magyar nép...

Lehet-e színpadi példázat szívfájdítóbb és ugyanakkor nevetségesebben abszurd? Lehet-e 'fájdalmas iróniában' messzebb jutni?"

A mai színpad-művészek nem találtak megoldást sem az ironikus értelmezésre, sem az ugyancsak lehetséges, némiképp patetikus, „megdicsőülés”-értelmezésre. Azt nem gondolhatom, hogy csak a rendelkezésre álló kórus szűk létszáma akadályozta volna a nagyobb igényű kartétel megvalósítását. Inkább azt sejttem, hogy nem tartják időszerűnek, korszerűnek Kodály zenébe fogalmazott értelmezését.

Volt még más, logikusnak látszó, de a szerzői szándékot erősen megváltoztató, szó nélkül nem hagyható csere: a *Toborzó* nem a győztes csatát követő diadalének és tánc szerepét kapta, hanem az első Burg-jelenet (*II. kaland*) végén, a Napóleon ellen való készülődés perceiben hangzott fel. Ha toborzó, hát legyen toborzó (vagyis seregbe hívó muzsika, a verbunkos eredeti funkciója szerint)? Kétségtelen, hogy zeneileg súlyosabb, értékeesebb tétel az *A jó lovas katonának* kezdetű dal feldolgozása, mint a *II. kaland* végére a szerző által utólag beillesztett (egyébként *Honvéd díszindulóként* is ismert) induló, de a csere felborította a továbbiak rendjét is.

A rendezői megoldások sem váltak mindenben a mű javára. A zenés színházban is sok mindent szabad, de egyet biztosan nem: *a zene ellen rendezni*, színpadi akciókat beállítani. Annak ellenére, hogy a karmester (maga is komponista) vállalta a rendező szerepét, megtörtént ez a hiba. Ennek esett áldozatul a *III. kaland* bevezető férfikari része (*Sej, besoroztak...*). Az állandó „esemény” elvonja a figyelmünket: a közönségből inkább *csak nézőt csinál*, s elvész a *hallgató*, mert eltereli az akcióval, esetleg a színpadi zajjal a figyelmünket a zenében történő fontos dolgokról. Az sem szerencsés, ha a kartól olyan „tevékenységet” kér a rendező, olyan koreográfiát állít be a mozgások tervezője, amely az adott körülmények között (színpadi helyzet, távolság) veszélyezteti a zenei megvalósítás minőségét. Ennek tulajdonítottam a mennyasszony-öltöztető duett (*Elment a két lány...*) kóruszólamainak megbillenését.

Érdekes, számomra elfogadható ötlet volt, hogy a „fenségek”, a „történelmi” figurák és kisemberek szerepeit is a falusi karaktereket játszó énekesek-színészek jelenítették meg. Ez némiképp ahhoz hasonló megoldás, mint amit a zeneszerző is alkalmazott a darabban: a nép ajkán élő dalokkal jellemezte a szereplőket, vagy hogy a bécsi harangjáték témája egy kanásztülök dallamra vezethető vissza. Az egész darab egy falusi kocsmában játszódott a

Millenáris színpadán, s mintegy műkedvelő előadásra vállalkozva adták elő Hány meséjének jeleneteit a falusiak, köztük a *Bíró*, akire Ferenc császár szerepét bízták; vagy a *Diák* vedlett át Ebelasztinná; *Marci bácsi*, a jelmezéről láthatóan *vasúti (!)* bakterből lett kocsis (mert *Hány*: „vasz zagter bakter”? *Marci*: „Bakter ám az öregapád!”); s ami még fontosabb, kitaláltak egy figurát a francia császárhoz is: a „*falu bolondját*”, aki Napóleonnak képzei magát a hétköznapokban is; a gyerekek meg jók voltak nemcsak kishercegeknek, hanem „francia tüzereknek” is, akik a kocsmá padjaiból kreáltak ágyúkat... Összességében sok szórakoztató, jó ötlet gazdagította az előadást, de mégis valahogy ellene dolgoztak a mű mélyebb mondanivalójának. Ezért hát inkább arra hajlok, amit eszmefuttatásom „blikfangos” címével próbáltam kifejezni: *elhárítandónak* tartom a darabtól az ilyen jellegű és mértékű beavatkozást. És most az énekesi-színészi, zenekari és énekkari megvalósítás egyenetlenségeinek számbavételétől el is tekintek. Voltak nagyon szépen sikerült részek, kitűnő alakítások, legalább is egyes jelenetek idejére. De az inkább negatív felé hajló vegyes benyomást nem tudták feledtetni. A műsorfüzet rövid írásában kilátásba helyezett, remélt közönségsiker nem maradt el, de inkább arról győzött meg, amit szintén ott olvashattunk: ellentétben a németek Münchhausen-alakjával s a csehek Svejtkjével, „nem leltük mi meg a Hány Jánosunkhoz méltó színpadi formanyelvet”. Nem lelték meg a szóban forgó előadás színpadra álmodói sem végérvényesen, sajnos. (Igaz, ez aligha lehet cél, egy remekmű mindig újra értelmezhető, éppen ez élte, hozza vissza újra meg újra a színpadra!) De mint kísérletet számon kell tartanunk a Millenáris Teátrum produkcióját, s az eziránti tisztelet jegyében fel kell jegyeznünk a szereplők, irányítók nevét:

Hány – *Miller Lajos*, Örzse – *Gémes Katalin*, Marci bácsi – *Hercz Péter*, Ferenc császár = *Bíró uram* – *Bodrogi Gyula*, Napóleon – *Haumann Péter*, Császárné – *Misura Zsuzsa*, Mária Lujza – *Megyesi Schwartz Lucia*, Ebelasztin / Deák – *Vincze Gábor Péter*, Magyar silbak, Krucifix – *Böröcz László*, Burkus silbak, Dufla generális – *Pécz Ottó*.

Miskolci Szimfonikus Zenekar, Ars Nova Énekegyüttes.

Konzultáns: *Schwajda György*, film: *Silló Sándor*, díszlet: *Székely László*, jelmez: *Földi Andrea*, koreográfus: *Györgyfalvy Katalin*. Rendező-karmester: *Selmeczi György*.

*

Kíváncsian várjuk a következő Hány-produkciót: a 120. Kodály-évforduló jegyében a kecskeméti Katona József Színház tervezi a daljáték sorozat-előadását a 2002–2003-as évadban.

ITTZÉS MIHÁLY
HÁRY -VARIÁCIÓK I-III.

**Ittzés Mihály: Hány-variációk (4/1.) Hány Jancsi Kecskeméten. Közreadta:
Ittzés Kata (Forrás, 1984/8.)**

(Parlando 2025/4.)

**Dr. Ittzés Mihály: Hány-variációk (4/2.) János a vérzivatarban – avagy egy
másik Hány János a kecskeméti Katona József Színházban (Közreadta:
Ittzés Kata)**

(Parlando 2025/5.)

**Ittzés Mihály: Hány-variációk (4/3.) Hány János kalandozásai a Dóm téri
metróban és a kártyavárban (MKT Hírei 2014/3.)**

(Parlando 2025/6.)